

การพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ภิกค์ดี กัลยาณมิตร^{1*}

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่จังหวัดปทุมธานีจากตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อสำรวจ รวบรวม และจัดทำฐานข้อมูลทุนทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่ และมุ่งศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าแนวทางการพัฒนาของตนเองเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีเงื่อนไขสำคัญ 3 ประการ คือ 1. การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกันที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานและกฎเกณฑ์กติกาของความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน พร้อมทั้งพัฒนากระบวนการบังคับทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม 2. การสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน รวมทั้งปลูกฝังให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะและความไว้วางใจกันจนในที่สุดสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนแบบประชาสังคมและเป็นชุมชนที่พัฒนาอย่างยั่งยืน 3. การสร้างเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยและความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม คือศักยภาพของชุมชนในการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์

คำสำคัญ : การพัฒนาทุนทางสังคม การพัฒนาที่ยั่งยืน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องการพัฒนาทุนทางสังคมในจังหวัดปทุมธานีสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

อาจารย์ประจำ หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์;

*ผู้นิพนธ์หลัก e-mail: pisakk.9@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL ACCORDING TO THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SUFFICIENCY ECONOMY

Pisak Kalyanamitra^{1*}

Abstract

This research the study focused on the data were collected by interviews, insights about social capital that exists in the province of Pathum Thani Province, representatives from various organizations. Related to investigate and compile a database of social capital that exists in the area, and The Development of Social Capital according to the Sustainable Development of Sufficiency Economy. There are three key criteria, namely: 1. creating a dependence criterion is based on the rules and equal relationship. The development of a social process and socialization, 2. creating a network that makes people relate to each other with regard to the community. Including fostering public awareness and trust that eventually can develop into a community, civil society and community sustainability, 3. to create the conditions of existence in the context of changes to. modern and capitalist relations of production. The potential of the community to organize a new social changes affecting the world.

Keywords : Development of Social Capital Sustainable Development Sufficiency Economy

This article is part of research on the Development of Social Capital in Pathum Thani Province according to the Sustainable Development of Sufficiency Economy

¹ lecturer in Public Administration Program Faculty of Humanities and Social Sciences Valaya Alongkorn Rajabhat University Under The Royal Patronage,

บทนำ

นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) ได้กำหนดให้ “ทุนทางสังคม” เป็นวาระแห่งชาติ และมอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อเป็นฐานพลังในการพัฒนาประเทศอย่างเป็นองค์รวม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548) ทางสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจึงได้ทำการระดมความคิดจากผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ และผู้เกี่ยวข้องที่อยู่ในแวดวงการพัฒนาเพื่อสร้างและประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดทุนทางสังคม เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการนำไปกำหนดทิศทางในการพัฒนาประเทศ ซึ่งในการระดมความคิดได้มีการกล่าวถึง แนวคิดและชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของทุนทางสังคมที่จะช่วยพัฒนาชุมชนในกรณีที่ประสบภาวะวิกฤต เศรษฐกิจตกต่ำ ไม่มีเงิน แต่สิ่งที่ยังคงดำรงอยู่และสามารถทำให้พอกพูนขึ้นได้อย่างต่อเนื่องทั้งต่อผู้คนในระดับรากหญ้า ท้องถิ่น ต่อรัฐ ต่อโลก ก็คือ “ทุนทางสังคม” ซึ่งเป็นมรดกตกทอดของสังคมไทยมาช้านาน และ “ทุนทางสังคม” นี้ ไม่ได้หายไปในอดีต แต่คนไทยสามารถค้นพบและนำกลับมาใช้ในการพัฒนาได้ ซึ่งทุนทางสังคมนี้มีหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องคุณค่าภูมิปัญญา การรวมกลุ่ม ความรักพวกพ้อง รักถิ่นฐาน รักบ้าน รักเมือง ปัจจัยของคนที่มีความตื่นตัวและมีความคิดที่จะลุกขึ้นมาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้รวมเรียกว่า “ทุนทางสังคม” (อเนก นาคะบุตร, 2545: 7)

แนวคิดทุนทางสังคมจึงได้ถูกนำไปเชื่อมโยงกับการจัดการความรู้เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ในการที่จะพัฒนาชุมชน องค์กร และประเทศให้ไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งแนวคิดทุนทางสังคมในบริบทไทยพบว่าความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับคนในชุมชน และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติผ่านกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนา เลือกรสรปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้น จนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย จนเกิดเป็นภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด (สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ, 2541) อันจะเป็นหลักประกันในการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน อีกทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) ได้ส่งเสริมให้มีการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีจุดเน้นในการแก้ปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำของ คนในสังคม ทำให้ประชาชนในภาคชนบทได้รับประโยชน์จากการพัฒนา มีอาชีพที่สร้างรายได้ได้อย่างเพียงพอ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี และคนที่ด้อยโอกาสหรือคนที่ไม่ได้เป็นเจ้าของทุนสามารถอยู่ได้ในสังคมอย่างพอใจในสิ่งที่ มีรายได้เลี้ยงตนเองโดยไม่ต้องมีหนี้สิน มีความรู้และสุขภาพที่แข็งแรง โดยมุ่งการทำงานร่วมกัน 3 ฝ่าย ทั้งภาคประชาชน ภาคเอกชน และภาครัฐ

ปัจจุบันการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การผลิต และการบริโภค ทำให้สิ่งต่างๆ เหล่านี้เริ่มถูกลบเลือนหายไป พร้อมกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมยุคใหม่ ทำให้ทุนทางสังคมเหล่านี้ต้องได้รับการพัฒนา ส่งเสริม และฟื้นฟูเพื่อให้อยู่คู่กับชุมชน อีกทั้งยังสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาสถาบันทางสังคมให้มีความเข้มแข็งและได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมทั้งยังสอดคล้องกับนโยบายการบริหารราชการ 4 ปีของรัฐบาล ที่ต้องการให้คนในสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาและเรียนรู้ ทุนบำรุงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม รวมทั้งเอกลักษณ์ของชาติไทยให้คงอยู่ต่อไปด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยในเรื่องดังกล่าว เพื่อที่จะได้เข้ามามีส่วนหนึ่งในส่งเสริมและพัฒนาทุนทางสังคมให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไปด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มาเป็นแนวทางในการวิจัย โดยทำการศึกษา รวบรวม ค้นคว้า และวิเคราะห์จากเอกสาร (Documentary Analysis) ที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมการพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการสร้างบทสรุปที่มีลักษณะเป็นนามธรรมโดยอาศัยข้อมูลที่เป็นรูปธรรมหลายๆ ส่วน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การสร้างข้อสรุปความจริงส่วนใหญ่โดยอาศัยข้อมูลส่วนย่อยหลายๆ ส่วนประกอบกัน ซึ่งข้อสรุปที่ได้นั้นจะครอบคลุมข้อมูลส่วนย่อยทั้งหมด ดังนั้น การวิเคราะห์สรุปอุปนัยจะกระทำก็ต่อเมื่อมีข้อมูลส่วนย่อยมากพอที่จะสามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงลักษณะที่ร่วมกันของข้อมูลส่วนย่อยเข้าด้วยกันได้ การวิเคราะห์สรุปอุปนัยในงานวิจัยครั้งนี้จะเกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มทำการสร้างข้อสรุปชั่วคราวจากการบันทึกภาคสนามในแต่ละครั้งและการเชื่อมโยงข้อสรุปชั่วคราวเข้าด้วยกันโดยอาศัยประโยคหรือข้อความรวมถึงการสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุปชั่วคราวในการวิเคราะห์ข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล

การพิจารณาความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยการตรวจสอบจากหลายแหล่ง ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลสามเส้า (Triangulation Technique) ซึ่งได้แก่ 2.1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) 2.2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigation Triangulation) 2.3) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) และ 2.4) การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theoretical Triangulation)

การทบทวนวรรณกรรมในการวิจัย

บทความนี้ได้ทำการทบทวนแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับทุนทางสังคม แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม มาสรุปเป็นแนวคิดในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. ทุนทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในแนวราบและแนวตั้งระหว่างบุคคล สถาบัน และหรือองค์กรต่างๆ ทั้งในรูปปัจเจกกลุ่มและเครือข่าย รวมถึงค่านิยม บรรทัดฐานที่สังคมยึดถือ อันมีผลต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชน และเป็นบทบาทที่เน้นการมีส่วนร่วมที่จะนำไปสู่การเป็นประชาสังคมที่แท้จริงได้ (อมรา พงศาพิชญ์, 2543) อาจหมายถึงสถาบันทางสังคมที่มีอยู่แล้ว ซึ่งเป็นสถาบันที่มีการร่วมมือของเอกชน สถาบันเหล่านี้เมื่อใช้ถูกต้องสามารถนำไปสู่รูปแบบใหม่ของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม นอกจากนี้ องค์กรประชาชนที่มีอยู่เดิมหลายองค์กรเป็นทุนทางสังคมที่ควรได้รับการสนับสนุนให้มีบทบาทมากขึ้น และเป็นบทบาทที่เน้นการมีส่วนร่วมที่จะนำไปสู่การเป็นประชาสังคมที่แท้จริงได้ ลักษณะของสถาบันดั้งเดิมที่เห็นได้ค่อนข้างชัดเจน และถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมในความหมายนี้ ได้แก่ สถาบันครอบครัวหรือวัดในสังคมไทยซึ่งมีบทบาทต่อสมาชิกในสังคมหลายด้าน (ฮาเดนุส และอ็กกล้า, Hadenius & Uggle อ้างถึงในจามะรี เชียงทอง,

2543) โดยอยู่ภายใต้หลักการที่สำคัญ 2 ประการ คือ 1) หลักการตอบแทนกัน (reciprocity) ถือว่าเป็นหลักการสร้างพันธะทางสังคมในการตอบแทนกันเป็นกลไกการสร้างความร่วมมือเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานแบบลงแขก การผลิตกันช่วยกันสร้างบ้านให้สมาชิกในชุมชน เป็นหลักการที่เน้นความเท่าเทียมเป็นบรรทัดฐานที่ถูกผลิตซ้ำเรื่อยมาจนกลายเป็นสถาบันสำคัญในชุมชน ถือเป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงอีกทางหนึ่งของชีวิต และ 2) หลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (communalism) ถือเป็นทุนทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งหมายถึงการใช้พื้นที่ส่วนร่วมของชุมชนในด้านต่างๆ กล่าวคือ นอกจากจะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมาใช้ประโยชน์ร่วมกันได้แล้ว ยังแฝงนัยของการจัดการร่วมกันของชุมชนโดยกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อควบคุมการใช้พื้นที่อันถือเป็นของสมาชิกในชุมชน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2541)

2. การพัฒนาอย่างยั่งยืน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีที่ขึ้น หรือเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ขณะเดียวกันการพัฒนาอย่างยั่งยืนมิได้หมายถึงการเพิ่มขึ้นปริมาณสินค้าหรือรายได้ของประชาชนเท่านั้น แต่รวมถึงการเพิ่มความพึงพอใจและเพิ่มความสุขของประชาชนด้วย (วชิรวัชร งามละม่อม, 2559) จึงต้องพัฒนาให้ตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ทั้งปัจจุบันและอนาคต รวมทั้งสอดคล้องลงตัวระหว่างธรรมชาติควบคู่กับคุณภาพชีวิตของคน (วิศักดิ์ กัลยาณมิตร, 2558) ดังนั้น การพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงหมายถึง การพัฒนาที่ต้องการจัดการทรัพยากรทั้งธรรมชาติและมนุษย์ รวมถึงทรัพยากรการเงินและวัสดุให้เป็นไปในทิศทางที่ก่อให้เกิดความมั่งคั่งและอยู่ดีกินดี โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การที่จะทำให้เกิดความสมดุลของการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมได้นั้นจะต้องพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถมีศักยภาพในการจัดการการพัฒนา (ชัยยศ อิมสุวรรณ, 2543) ซึ่งตัวแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีสาระสำคัญในการสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยพิจารณาในประเด็นหลัก ดังนี้ 1) “คน” จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน เพราะเมื่อคนมีความเจริญทางปัญญาสามารถจะสร้างความเจริญได้เอง นับได้ว่าเป็นความเข้มแข็งของทั้งคน และของท้องถิ่น ถ้าไม่พัฒนาคนในท้องถิ่นจะทำให้ท้องถิ่นไม่ยั่งยืน 2) หลักการพัฒนา 10 ประการ ประกอบด้วย (2.1) หลักช่วยเหลือตนเอง พึ่งตนเองเป็นการพัฒนา “คน” เพื่อให้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ในตัวตนมากที่สุด จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนในตนเอง ซึ่งจะทำให้ชุมชน ท้องถิ่น เข้มแข็งอย่างยั่งยืน (2.2) หลักการ เริ่มจากสภาพที่เป็นอยู่ เป็นการพัฒนาจากสิ่งที่เรามีอยู่แล้วจึงใส่ปัจจัยนำเข้าไป เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ทำให้ชาวบ้านสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ (2.3) การใช้ทรัพยากรท้องถิ่น เพราะเป็นสิ่งใกล้ตัว ทำให้ชาวบ้านเกิดการพึ่งตนเองมากที่สุด และสามารถที่จะวางแผนการใช้ทรัพยากรที่พอดี ทำให้ผลผลิตที่เกิดขึ้นไม่มากหรือน้อยไป การอาศัยทรัพยากรที่ใกล้ตัว เป็นการใช้เงินมากและอาจเกิดความจำเป็นของท้องถิ่น (2.4) การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น การพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องอาศัยความร่วมมือ จากชาวบ้านในท้องถิ่น เพื่อให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ร่วมกันจนเกิดปัญญา สามารถที่จะพัฒนาท้องถิ่นของตนเองได้ (2.5) วัฒนธรรมและผู้นำท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน จะต้องดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของไทยที่ดีงาม และผู้นำท้องถิ่นจะต้องเป็นต้นแบบของการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยให้ดำรงอยู่สืบไป เป็นการแก้ไขปัญหาท้องถิ่นลุ่มสลาย (2.6) ความมีประสิทธิภาพในการพัฒนาให้ได้ผล ต้องจัดทำในรูปของหนึ่งโครงการ มีลักษณะเป็นหนึ่งหน่วยระบบ มีผลผลิตที่คาดหวังมีปัจจัยนำเข้าและกระบวนการทำงานที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นระบบ เมื่อโครงการดำเนินงานไปแล้ว สามารถประเมินผลและประสิทธิภาพได้ (2.7) การประสานงาน หน่วยงานของราชการ และเอกชน ต้องมีการประสานความร่วมมือในการทำงาน ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของกระบวนการพัฒนา ถ้าทุกหน่วยงานของราชการ และเอกชนสามารถประสานให้ความร่วมมือกันได้อย่างดี ก่อให้เกิดการพัฒนาที่เข้มแข็ง (2.8) การทำงานเชิงรุก เป็นการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาหมู่บ้านอย่างตรงประเด็นในการทำงานเชิงรุกนั้น ชาวบ้านในท้องถิ่นจะเข้าร่วมทำให้เกิด

การพัฒนา การเรียนรู้ในการทำงานระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาคนในท้องถิ่น (2.9) ความมีคุณธรรมและศิลปะการพัฒนาคน หากมุ่งแต่ความรู้ความสามารถทางด้านเศรษฐกิจอย่างเดียวจะทำให้ความเป็นไทยขาดหายไปจากท้องถิ่น สิ่งสำคัญ คือ คุณธรรมและศิลปะที่แสดงความเป็นท้องถิ่นไทยที่ต้องทำควบคู่กันไป และ (2.10) การเชื่อมประสานด้านเวลา เป็นการพัฒนาโดยเชื่อมสภาพของท้องถิ่นในปัจจุบันของไทยเข้ากับเทคโนโลยีที่ทันสมัย ที่เหมาะสมกับการพัฒนาท้องถิ่น เทคโนโลยีที่นำเข้ามาจะต้องไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสภาพความเป็นท้องถิ่นของไทย ต้องเป็นเทคโนโลยีที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาคน และส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และ 3) วิธีการพัฒนา เป็นการลงมือปฏิบัติไปสู่เป้าหมายของการพัฒนา วิธีการพัฒนาจึงมุ่งที่ตัว “คน” เป็นสำคัญ กระบวนการที่นำมาใช้ในการพัฒนา “คน” ได้แก่ วิธีการให้การศึกษา อบรม วิธีการทำงานกับกลุ่มคน วิธีการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ นักพัฒนาและผู้ถูกพัฒนาจะต้องร่วมกันตั้งแต่วางแผน และปฏิบัติงานกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้กระบวนการทำงานเกิดประสิทธิภาพสูงสุด และวิธีทำงานกับหน่วยงานเป็นการส่งเสริมให้หน่วยงานเข้ามาช่วยท้องถิ่นในส่วนที่ขาด เพื่อให้ท้องถิ่นเกิดความเข้มแข็ง (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2536)

3. การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนฐานของความสุขและยั่งยืนตามหลักทางสายกลางและความไม่ประมาทให้พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยี โดยมีคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ ประกอบด้วย 1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น 2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ 3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต และมีเงื่อนไขที่สำคัญอีก 2 ประการ ประกอบด้วย 1) เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ และ 2) เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วยมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ซึ่งการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการเกิดขึ้นทั้งในระดับบุคคล ครัวเรือนและกลุ่มกิจกรรม โดยสามารถเกิดขึ้นหรือนำไปปฏิบัติได้ 3 ระดับ ประกอบด้วย

3.1 ระดับจิตสำนึก เพื่อให้เกิดการสร้างจิตสำนึกและปรับทัศนคติสู่การพึ่งตนเอง โดย 1.1) สร้างความรู้ความเข้าใจ ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถ่องแท้ 1.2) ประเมินตนเอง เพื่อให้รู้จักตนเอง รู้ศักยภาพของตนเอง รู้ปัญหาหรือวิกฤตที่ประสบอยู่ 1.3) เกิดความคิด “พึ่งตนเอง” โดยใช้ศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหา และ 1.4) ตั้งใจที่จะใช้ชีวิต “อยู่อย่างพึ่งตนเอง” พึ่งตนเองให้ได้โดยลดความต้องการ (กิเลส) และทำประโยชน์แก่ส่วนรวมมากขึ้น

3.2 ระดับปฏิบัติ เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองใน 4 ขั้นตอน คือ 2.1) อยู่อย่างพึ่งตนเองในระดับครอบครัว โดยสมาชิกต้องรู้จักพึ่งตนเอง ด้วยการร่วมกันทำกิจกรรมลดรายจ่าย เช่น ลด ละ เลิกอบายมุข ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ไม่สร้างหนี้ ลดรายจ่าย/ลดต้นทุนการผลิต เช่น ผลิตปุ๋ยชีวภาพ ลดการใช้สารเคมีในการเกษตร ปลูกพืชผักสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็กไว้บริโภค โดยยึดหลัก “ปลูกทุกอย่างที่กิน/กินทุกอย่างที่ปลูก และใช้ทุกอย่างที่ทำ/ทำทุกอย่างที่ใช้ ปลูกพืชสมุนไพรเพื่อใช้รักษาโรคและรู้จักการเก็บออม เป็นต้น” 2.2) มีวิถีชีวิตอยู่อย่างพอเพียง โดยดำเนินชีวิตด้วยการเดินทางสายกลางไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม และ 2.3) รวมกลุ่มในสังคม “อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร” ด้วยการมีความคิดที่จะแจกจ่าย แบ่งปันให้กับผู้อื่น ซึ่งจะทำให้ได้เพื่อนและเกิดวัฒนธรรมที่ดี ลดความเห็นแก่ตัว โดยจะเห็นได้ว่าใน

ชุมชนที่เข้มแข็งจะมีการรวมกลุ่มกันหลากหลาย และกลุ่มต่างๆ เหล่านั้น ถือได้ว่าเป็น “ทุนทางสังคมที่สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อการช่วยเหลือตนเอง” ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในลักษณะของความเอื้ออาทร นอกจากนี้ยังพบว่า ในแต่ละชุมชนมีการรวมกลุ่มกันจัดกิจกรรมต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามความพร้อม เพื่อแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจอื่นๆ เช่น กลุ่มสวัสดิการ กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กองทุนสงเคราะห์ผู้ยากไร้ และกลุ่มอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น

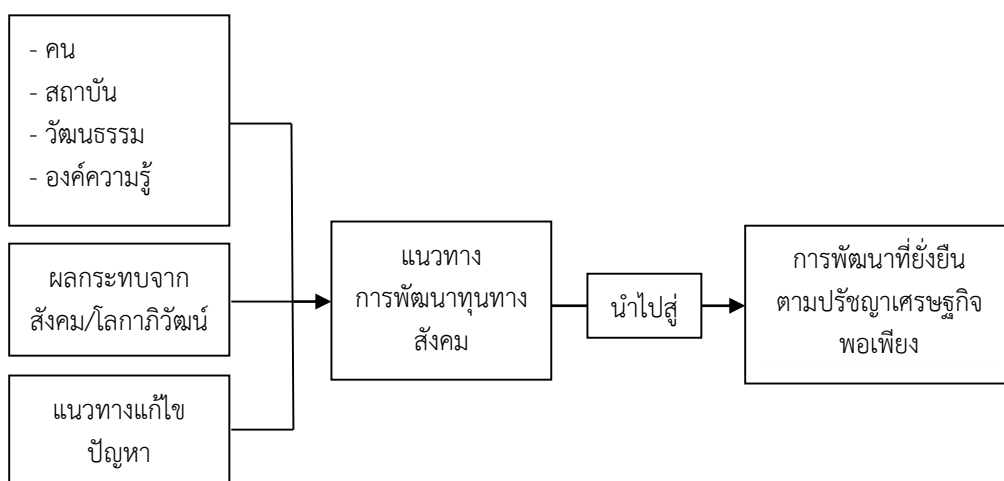
3.3 ระดับบังเกิดและรับผลจากการปฏิบัติ โดยผลจากการปฏิบัติก่อประโยชน์โดยตรงแก่ผู้เกี่ยวข้องในทุกระดับให้แก่บุคคล ครอบครัว กลุ่ม/องค์กร และชุมชน เช่น 3.1) ความพอเพียงในครอบครัว เช่น ครอบครัวที่มีความเป็นอยู่ที่พึ่งตนเองได้อย่างมีความสุขและทางกายและทางใจ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่มีภาระด้านหนี้สินของตนเองและครอบครัว สามารถหาปัจจัยสี่มาเลี้ยงตนเองและครอบครัว มีส่วนเหลือเป็นเงินออมของครอบครัว มีส่วนเหลือเป็นเงินออมของครอบครัว และยกระดับรายได้พ้นความยากจน 3.2) ความพอเพียงในระดับชุมชน เช่น มีการรวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม บริหารทรัพยากรในชุมชนให้สามารถนำไปดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องสมดุล เพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่พอเพียงของชุมชนโดยรวมและชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข และ 3.3) ความพอเพียงในระดับกลุ่ม เช่น การรวมกลุ่มของชุมชนหลายๆ แห่งที่มีความพอเพียงร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชนแห่งความพอเพียง เกิดเป็นชุมชนแห่งความพอเพียงในที่สุด

4. การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงาน (วิลเลียม เออร์วิน William Erwin, 1976) โดยเป็นการรวมพลังระหว่างประชาชนกับองค์กรของรัฐหรือองค์กรเอกชนเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของชุมชน (จินตนา สุกจรรย์นธ์, 2549) โดยให้ประชาชนได้มีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติตามโครงการ ร่วมติดตามประเมินผลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมจะต้องมาจากความสมัครใจ พึงพอใจ และได้รับผลประโยชน์ที่เกิดจากชุมชนโดยส่วนรวมร่วมกัน (สัญญา เคนาภูมิ, 2552)

สรุปการวิเคราะห์แนวคิด

จากการศึกษาแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สรุปได้ว่า ในช่วงเวลาที่ผ่านมาการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมส่งผลให้ประเทศไทยมีความเจริญก้าวหน้า สามารถแข่งขันในเวทีโลก โดยนำแนวคิดการพัฒนาตามกระแสที่เกิดขึ้นในประเทศต่างๆ คือ การพัฒนาแบบทุนนิยมมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของประเทศ นำไปสู่ความทันสมัย ขณะที่ยุคโลกาภิวัตน์มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนไทยทุกระดับ เปิดโอกาสการเรียนรู้อย่างไร้พรมแดน ขณะเดียวกันนำมาซึ่งค่านิยมที่มุ่งวัตถุ มุ่งความสะดวกสบายรวดเร็ว หากสังคมไทยปราศจากภูมิคุ้มกันที่ดีจะก่อให้เกิดความเสื่อมถอยทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ที่ดีซึ่งเป็นรากฐานของความสุข ความมั่นคงและความเข้มแข็งของชุมชน จึงมีแนวคิดที่จะพัฒนาสังคมไทยให้เกิดการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์สามารถปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง พร้อมเผชิญสิ่งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรู้เท่าทันแนวคิดและความสำคัญของทุนทางสังคมเป็นที่ยอมรับขององค์กรพัฒนาระหว่างประเทศต่างๆ เช่น ธนาคารโลก องค์กรความร่วมมือเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (OECD) ต่างก็ตระหนักในคุณค่าของทุนทางสังคมว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาที่ยั่งยืน (อินทร พิชิตตานนท์ และเดชพล จิตยารักษ์, 2547)

ทุนทางสังคมถือเป็นทุนสำคัญที่เสริมสร้างวิถีชีวิตที่ดีงามของคนในสังคมและสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการปกครองของประเทศมาช้านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างประสิทธิภาพการบริการและกระบวนการผลิตในภาคเศรษฐกิจ การบรรเทาความรุนแรงและแก้ปัญหาในยามที่เกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและทุนทางเศรษฐกิจมีข้อจำกัด การแก้ปัญหาและฟื้นฟูให้คนไทยและสังคมไทยกลับมาดำรงสถานะเดิมได้จำเป็นต้องอาศัยทุนทางสังคมช่วยสนับสนุน ยกตัวอย่างในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี 2540 ได้มีนักคิดและผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านประเมินว่า การที่สังคมไทยยังคงดำรงอยู่ได้เนื่องจากมีทุนทางสังคมมากมายเป็นตาข่ายรองรับที่มีความเชื่อมโยงแน่นหนาอยู่บนพื้นฐานเอกลักษณ์ความเป็นไทยที่มีจุดเด่นหลายประการ อาทิ การมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งชาติ มีระบบเครือญาติและชุมชนที่เข้มแข็งบนพื้นฐานวัฒนธรรมที่เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ มีน้ำใจไมตรี ดังนั้นถ้าประเทศไทยสามารถนำทุนทางสังคมที่มีอยู่มาอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนาและต่อยอดใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมแล้วจะพัฒนาคนในชาติให้มีความสุข ประเทศชาติมีความสมดุลและเกิดความยั่งยืน (โกวิท พวงงาม, 2553) “การพัฒนาทุนทางสังคม” เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ บนฐานของความไว้วางใจ เชื่อใจ สายใยความผูกพัน และวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทยผ่านระบบความสัมพันธ์ใน องค์ประกอบหลัก ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ ซึ่งจะเกิดเป็นพลังในชุมชนและสังคม องค์ประกอบหลักทั้ง 4 ด้านมีบทบาทและยึดโยงให้เกิดทุนทางสังคม ดังภาพกรอบสรุปการวิเคราะห์แนวคิด ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 สรุปการวิเคราะห์แนวคิด

1. คน มีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาในทุกมิติทั้งด้าน สุขภาพ ที่มุ่งให้คนมีร่างกายแข็งแรงสามารถดูแลตนเองได้ ด้านจิตใจ ให้เป็นคนที่มีจิตใจดี มีน้ำใจเอื้ออาทร เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความเสียสละ มีจิตสำนึกสาธารณะ และรักษาดินแดน และด้านสติปัญญา ให้มีศักยภาพ และมีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองและเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มอย่างต่อเนื่องจนมีนิสัยใฝ่รู้ไปตลอดชีวิต และพร้อมปรับตัวให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก รวมทั้งมีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพที่สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เมื่อมารวมตัวร่วมคิด ร่วมทำในกิจกรรมต่างๆ นำความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาแลกเปลี่ยน เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและก่อให้เกิดประโยชน์ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

2. สถาบัน มีบทบาทในการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชน/ สังคมทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยมีสถาบันหลัก เช่น สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานในสังคมที่หล่อหลอมคนตั้งแต่แรกเกิด เป็นแหล่งบ่มเพาะ ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งจิตสำนึกรู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม สถาบันศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม กล่อมเกล่าจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี สถาบันศาสนาที่มีความเข้มแข็งจะสร้างศรัทธาให้แก่คนในสังคมและเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สถาบันการเมืองการปกครอง ทำหน้าที่กำกับ ดูแลให้สังคมอยู่ในระเบียบแบบแผนและให้คนในสังคมปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดร่วมกัน สถาบันการศึกษาเป็นแหล่งสร้างความรู้ทางวิชาการควบคู่กับการพัฒนาให้เกิดคุณธรรม จริยธรรมแก่คนในสังคมโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งมีความพร้อมทางด้านการบริหารจัดการ บุคลากร ทรัพยากร และเครือข่าย เมื่อประกอบกับการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและนำหลักปรัชญาภิบาลในการดำเนินธุรกิจที่มีกิจกรรมสร้างสรรค์สังคมแล้วจะเป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมหาศาล และสื่อเป็นสถาบันที่สามารถชี้แนะและมีอิทธิพลสูงต่อพฤติกรรม ค่านิยมของคนในสังคมในอย่างกว้าง

3. วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นๆ ซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่เป็นในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ดีงาม ค่านิยมความเป็นไทย นอกจากนี้ ยังมีในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เกิดความหวงแหน ภูมิใจที่จะรักษา อนุรักษ์ พัฒนาและต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ

4. องค์ความรู้ ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบันทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคนและธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ สามารถนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้ มีความหลากหลาย ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อตอบสนองเป้าหมายหรือความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความต้องการของตลาด การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

จากที่กล่าวมาในเบื้องต้น การนำหลักการของระบบทุนทางสังคม การพัฒนาอย่างยั่งยืน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการมีส่วนร่วมประยุกต์ใช้กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตเพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ สามารถอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามอัตภาพ ควรพิจารณาดังนี้

1. โดยพื้นฐานก็คือ การพึ่งตนเองเป็นหลักทำอะไรอย่างเป็นขั้นเป็นตอน รอบคอบ ระมัดระวัง
2. พิจารณาถึงความพอดี พอเหมาะ พอควร
3. การสร้างสามัคคีให้เกิดขึ้น บนพื้นฐานของความสมดุลในแต่ละสัดส่วนแต่ละระดับ
4. ครอบคลุมทั้งทางด้านจิตใจ สังคม เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึง

เศรษฐกิจ

ผลกระทบที่เกิดขึ้นและการกลับไปใช้หรือสร้างวาทกรรมแบบใหม่ขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาที่ทางออกสำคัญเพื่อแก้ปัญหาจะต้องเริ่มต้นด้วยการตัดวงจรแห่งการพึ่งพิงที่เกิดจากความไม่เสมอภาคกัน โดยการสร้างอำนาจต่อรองให้เพิ่มขึ้น เพราะตราบเท่าที่สังคมไทยยังคงมีความสัมพันธ์ในลักษณะการพึ่งพิงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพิงต่อสังคมโลก หรือการพึ่งพิงของชนบทที่มีต่อภาคสังคมเมือง อำนาจต่อรองจะไม่เกิดขึ้น และยังมิโอกาสเป็นไปได้น้อยที่ประชาชนเหล่านี้จะกำหนดทางเลือก การพัฒนาด้วยตนเอง แม้แต่ประเทศไทยใน

ภาพรวมก็ตามที่ผ่านมากการก้าวเข้าสู่สังคมทันสมัย ไปพร้อมกับการปรับตัวในโลกยุคโลกาภิวัตน์ มีผลทำให้การพึ่งพิงกระจายลงไปสู่ทุกภาคส่วน เช่น ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างแน่นแฟ้น นั่นคือ ประชาชนพึ่งพิงรัฐ ขณะที่รัฐในฐานะสังคมส่วนหนึ่งของโลกก็ต้องพึ่งพิงตลาด เทคโนโลยี องค์ความรู้และอิทธิพลของประเทศที่เหนือกว่าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งเหล่านี้คือคำอธิบายว่าเพราะเหตุใดสังคมไทยซึ่งดูเหมือนว่ามีความทันสมัยอย่างเต็มที่ แต่ในขณะเดียวกันก็กลับสูญเสียอำนาจและอิสระในการตัดสินใจ กำหนดทางเลือกการพัฒนา สูญเสียอำนาจในการดำเนินชีวิต รวมทั้งสูญเสีย ความสามารถในการสนองตอบต่อความต้องการ และการแก้ไขปัญหาของตนเองตลอดเวลาที่ผ่านมา

แนวทางแก้ไขปัญหาก็คือ จำต้องจัดระเบียบและสร้างสำนึกในประชาสังคม อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ สร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกัน การสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์ในเรื่องเกี่ยวกับชุมชนหรือการสร้างจิตสำนึกสาธารณะขึ้นมาทดแทนความสัมพันธ์แบบพึ่งพาในระบบเครือญาติของสังคมประเพณีที่มีบทบาทน้อยลงซึ่งสามารถพบเห็นได้จากวิวัฒนาการในการต่อสู้ เพื่อให้ได้มาซึ่งความพอเพียง อันมีมาตลอดในประวัติศาสตร์ชาติไทย ในปัจจุบันก็คือการรวมตัวกันในกลุ่มคณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มเกษตรนิเวศ กลุ่มทอผ้า กลุ่มธนาคารข้าว รวมทั้งกลุ่มออมทรัพย์ภายใต้ระบบการจัดการรูปแบบใหม่ที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชนหรือแม้กระทั่งองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อสร้างศักยภาพในการปรับตัว โดยระดมหลากหลายทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นความรู้ ทักษะ เทคโนโลยีจากแหล่งต่างๆ นามาสร้างกระบวนการเรียนรู้ใหม่ร่วมกันของชุมชนที่มีได้ตัดตอนจากภูมิปัญญาดั้งเดิมแต่กลับได้นำความทันสมัยใหม่มาบูรณาการกันอย่างเหมาะสม ปัจจัยเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงยังคงสามารถดำรงอยู่ในชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบริบทแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนตลอดมา

การต่อสู้เพื่อให้ชีวิตอยู่รอดทำให้เกิดระบบการผลิต เกิดการคิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยีต่างๆ ซึ่งในสังคมดั้งเดิมของมนุษย์จะอาศัยพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก ทำให้คนรู้จักจัดการระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ โดยสร้างความเชื่อต่างๆ ขึ้นจนทำให้เกิดเป็นระบบคุณค่า เกิดการนับถือศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ นอกจากนั้น การที่มนุษย์ได้อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม จึงจำเป็นต้องจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันนี้ให้เหมาะสม ทำให้เกิดจารีตประเพณี ระบบกฎเกณฑ์และพิธีกรรมต่างๆ เป็นแนวทางและบรรทัดฐานให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและต่อไปถือปฏิบัติ ระบบกฎเกณฑ์ และประเพณีต่างๆ จะถูกถ่ายทอดโดยมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้บางส่วนที่เหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อมใหม่ต้องยกเลิกไปไม่มีการถือปฏิบัติกันอีก

สรุปได้ว่า แนวคิดดังกล่าวแสดงความเกี่ยวพันและเชื่อมโยงระหว่างระบบความสัมพันธ์ของระบบทุนทางสังคม การพัฒนาอย่างยั่งยืน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการมีส่วนร่วมกับความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ ว่าการเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแบบทุนนิยม ที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจพร้อมๆ กับการจัดระเบียบสังคมใหม่ เพื่อให้เอื้อต่อความทันสมัยนั้น แม้ว่าผลที่เกิดขึ้น คือ ความทันสมัยทำให้คุณภาพชีวิตส่วนหนึ่งของคนดีขึ้นแต่ในขณะเดียวกัน ในอีกด้านหนึ่งกลับพบว่าการพัฒนาด้านวัตถุและการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่นี้ได้ทำลายสายสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งเป็นรากฐานของความสุข ความมั่นคง และความเข้มแข็งของชุมชนลง ผลกระทบสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ศักยภาพในการรักษาอำนาจ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองรวมทั้งการรักษาสมดุลภาพ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และกายกับจิตของมนุษย์ อันเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่จะทำให้เกิดความพอเพียงต้องถูกกระทบกระเทือน จึงมีผลทำให้แต่ละชุมชนต้องพยายามหาหนทางเพื่อปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยความแตกต่างกัน อาทิเช่น ลักษณะทางกายภาพ สภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากรของแต่ละพื้นที่ทำให้เกิดการแสวงหา

ทางออกเพื่อรักษาความพอเพียงซึ่งเป็นทางรอดของแต่ละชุมชนที่มีระดับลักษณะและรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เช่น บางชุมชนรักษาความพอเพียงไว้ด้วยการสร้างระบบความสัมพันธ์ที่ไม่พยามพึ่งพิงผู้อื่น โดยทำการผลิตเพื่อผู้บริโภคของตนเองและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้มากที่สุด ไม่เน้นการผลิตแบบการค้าหรือหากจะต้องมีบ้างก็สามารถสร้างระบบการจัดการที่เอื้อให้เกิดการบูรณาการ แลกเปลี่ยนสินค้า รวมทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ให้ดำรงอยู่ในบริบทเดียวกันหรือในบางชุมชนก็เลือกวิธีการอยู่รอดโดยการผนวกตนเองเข้าไปกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมการค้าด้วยการสร้างกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่เอื้อให้เกิดความเป็นประชาสังคม เพื่อรักษาความเป็นศักยภาพแห่งความพอเพียงและอำนาจต่อรองกับเศรษฐกิจภายนอกไว้ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมหรือการพึ่งพาอาศัยกันอย่างเท่าเทียมบนพื้นฐานของความไว้วางใจต่อกัน ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญสามารถช่วยให้ชุมชนสามารถรวมกลุ่มกันเพื่อการจัดการปัญหาต่างๆ รวมทั้งกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเองอันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ความไว้วางใจทางสังคมนี้เกิดขึ้นได้โดยเงื่อนไขสำคัญ 3 ประการ

1. การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกันที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานและกฎเกณฑ์กติกาของความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันขึ้นมา พร้อมทั้งพัฒนากระบวนการบังคับทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม เพื่อให้บรรทัดฐานดังกล่าวเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางและยั่งยืน

2. การสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน เช่น การพัฒนาความสัมพันธ์แบบวิสาสะ และความสัมพันธ์แบบแนวราบ เพื่อให้ประชาชนได้สร้างนิสัยของการมีส่วนร่วมและความร่วมมือกัน ทำให้สามารถผลักดันกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้ รวมทั้งปลูกฝังให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะและความไว้วางใจกันจนในที่สุดสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนแบบประชาสังคมและเป็นชุมชนที่พัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งมีศักยภาพตอบสนองความต้องการของตนเองได้เป็นอย่างดี และทำให้สามารถสร้างระบบการจัดการในการรักษาความพอเพียงของตนเองไว้ได้ไม่ว่าจะมีการเปลี่ยนบริบทแวดล้อมไปอย่างไร

3. การสร้างเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยและความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมก็คือศักยภาพของชุมชนในการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างศักยภาพในการปรับตัวอย่างมีอำนาจต่อรอง และดำรงความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองไว้ได้ท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลง

ข้อเสนอแนะ

1. การพัฒนาทุนทางสังคมควรมีความเชื่อมโยงกับหลักคำสอนของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชที่สั่งสอนให้ทุกคนเป็นคนดี และการดำเนินชีวิตเพื่อนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ สามารถอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามอัตภาพ

2. พัฒนาทุนทางสังคมด้วยวิธีคิดเชิงระบบที่จำเป็นที่จะต้องพัฒนาระดับความรู้และทัศนคติของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคท้องถิ่น และภาคอื่นๆ ที่ต้องพัฒนา เพื่อเสริมหนุนซึ่งกันและกันให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนและเข้มแข็ง โดยมีประชาชนเป็นหลักสำคัญ

3. การพัฒนาทุนทางสังคมอย่างยั่งยืนต้องมีการกระตุ้นและหนุนเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน โดยต้องพัฒนาความสามารถในการสร้างองค์ความรู้ที่เอื้อต่อการเป็นประชาสังคม และการกำหนด

ทิศทางข้างหน้านั้นต้องอาศัยการสร้างและการสะสมองค์ความรู้ เพื่อสามารถปรับใช้และเป็นพื้นฐานให้เกิดการเรียนรู้เพิ่มขึ้นต่อไปในอนาคต

4. ในการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเข้มแข็ง ควรเริ่มต้นจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ และเงื่อนไขในการดำรงชีวิตที่ถูกต้องเกี่ยวกับทุนทางสังคมให้กับประชาชน

5. การพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ต้องอาศัยเครือข่ายและความร่วมมือจากทุกส่วนงานในการพัฒนาความรู้ให้เกิดอย่างต่อเนื่อง เพื่อเชื่อมโยงบทบาทครอบครัว ชุมชน หน่วยงาน สถาบันศาสนา หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาให้เกิดสังคมที่อยู่ดีมีสุข ความรู้ที่จะช่วยให้เชื่อมต่อบทบาทของสถาบันต่างๆ เหล่านี้หล่อหลอมเข้าด้วยกันและเกิดความรู้ที่จะพัฒนาร่วมกัน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องการพัฒนาทุนทางสังคมในจังหวัดปทุมธานีสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกองทุนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ประจำปีงบประมาณ 2559 ขอขอบพระคุณ บุคลากรของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กองทุนวิจัย และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่ได้อำนวยความสะดวกและให้ความร่วมมือในการดำเนินการเป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- โกวิท พวงงาม. 2553. การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- จามะรี เชียงทอง. 2543. วิวัฒนาการของประชาสังคมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- จินตนา สุจจันท์. 2549. การศึกษาและการพัฒนาชุมชน. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชัยยศ อิมสุวรรณ์. 2543. การพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภิกคิ์ กัลยาณมิตร. 2558. การพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศกลุ่มนอร์ดิก. วารสารรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์. ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2558).
- วชิรวัชร งามละม่อม. 2559. ประเทศไทยกับแนวทางการพัฒนาในประชาคมอาเซียน. การประชุมทางวิชาการ ครั้งที่ 54 สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สัญญา เคนาภูมิ. 2552. “ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนใน 4 จังหวัดชายแดนลุ่มน้ำโขง”. วารสารวิจัยและพัฒนาวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. 4 (2) กรกฎาคม – ธันวาคม 2552.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2536. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีกับงานพัฒนา. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2541. แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ดี.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2548. ทูทางสังคมกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน: ร่วมเรียนรู้ ร่วมขับเคลื่อนร่วมพัฒนา. สรุปผลการสัมมนา จัดโดยสำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2548 ณ โรงแรมปรีซ์พาเลซ กรุงเทพมหานคร.
- อมรา พงศาพิชญ์. 2543. ประชาสังคมและทุนทางสังคมกับงานวิจัยของสถาบัน. ค้นวันที่ 23 มกราคม 2554 จาก <http://www.cusri.chula.ac.th/action/pdfs/action005.pdf>
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2541. การระดมทุนเพื่อสังคม. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อินทร พิชิตตานนท์และเดชพล ฐิตยารักษ์. 2547. ชุมชนเข้มแข็ง: หนทางสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสาร เศรษฐกิจและสังคม 2547: 3 (มกราคม – กันยายน): 35.
- เอนก นาคะบุตร. 2545. ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน.
- William, E. 1976. Electoral Participation in a Low Stimulus Election. Rural Development. 4(1): 111 – 124.
- William, E. 1976. Participation Management: Concept Theory and Implementation. Atlanta: Georgia State University.